

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

עקב תשס"ח

פרשת שבוע

חיבת לשון הקודש

הרב משה ארנרייך, ראש כולל "ארץ חמדה"

בפרשת "והיה אם שמע" המופיעה בפרשתנו נאמר:

"וְלִמְדַתְּם אֶתְּם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בְּשִׁבְתְּכֶם בְּבֵיתְךָ וּבְלֶכְתְּךָ בְּדֶרֶךְ וּבְשֹׁכְכֶךָ וּבְקוֹמְךָ" (דברים יא, יט)
מביא על כך רש"י את דברי הספרי:

"לדבר בס' - משעה שהבן יודע לדבר, למדהו תורה צוה לנו משה (דב' ל"ג ד), שיהא זה למוד דבורו. מכאן אמרו, כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מסיח עמו בלשון הקודש ומלמדו תורה, ואם לא עשה כן הרי הוא כאלו קוברו, שנאמר "וְלִמְדַתְּם אֶתְּם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בְּס'".

נראה שחז"ל דייקו מכך שהתורה הקפידה על הניסוח של "לְדַבֵּר בְּס'" ולא כתוב "להגות בס'". מכאן שיש מצוה ללמוד לשון הקודש כדי שיוכלו להגות בה בתורה. אמנם במס' סוכה (דף מב ע"א) מצינו:

"תנו רבנן: קטן היודע לנענע - חייב בלולב, להתעטף - חייב בציצית, לשמור תפילין - אביו לוקח לו תפילין. יודע לדבר - אביו לומדו תורה וקריאת שמע. תורה מאי היא? - אמר רב המנונא: (דברים ל"ג) תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב. קריאת שמע מאי היא? פסוק ראשון"

אין איזכור של דווקא בעברית. לעומת זאת בתוספתא מפורש:

"קטן ... יודע לדבר אביו מלמדו שמע ותורה ולשון קודש ואם לאו ראוי לו שלא בא לעולם" (חגיגה (ליברמן) פרק א ה"ב).

הרמב"ם בפירוש המשניות על פרקי אבות נותן ללימוד לשון הקודש מעמד של מצוה השווה למצות שמחת הרגל. ואלו דבריו:

"הוי זהיר במצוה קלה כמצוה חמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות - שראוי להזהר במצוה שיחשב שהיא קלה כגון שמחת הרגל ולמידת לשון הקודש ובמצוה שהתבארה חומרתה כמו מילה וציצית ושחיטת הפסח".

הרמב"ם מושה את למוד לשון הקודש לחשיבותה של מצוות עשה - שמחת הרגל. ולדבריו התנא הוה מצוה זו למצוות עשה חמורות שעונשן כרת. לכן התעוררו האחרונים והקשו אם כך, מדוע הרמב"ם השמיט מצוה זו ממנין המצוות ומדבריו ב"יד החזקה".

לפני שנים רבות נזדמן לי לפגוש בארה"ב דיין מבית הדין של חסידי סאטמר. אותו דיין התעניין באיזו לשון אני מעביר את השיעורים בישיבה וכשעניתי לו, כמובן, בעברית בלשון הקודש, הוא מאד התפלא כיצד אני משנה מדרכם של גדולי ישראל שלימדו באידיש. השבת לו שתי תשובות:

א. רוב רובם של גדולי ישראל בכל הדורות, כמו רש"י הרמב"ם הרמב"ן, לימדו תורה ולמדו תורה בלשון הקודש.

ב. על פי דברי רבי יהודה הלוי בספרו "הכוזרי" על לשון הקודש:

"מצא אותה מה שמצא נושאה, נתדלדלה בדלותם וצרה במיעוטם, והיא בעצמה החשובה שבלשונות מקבלה ומסברא, הקבלה שהיא הלשון אשר דיבר בה ד' יתברך עם אדם וחיה ובה דיברו שניהם כאשר יורה על זה הגזר אדם מאדמה, אישה מאיש חיה מחי וקין מקניתי, ושת משתי ונח מינחמנו עם עדות התורה וקבלת דור אחר דור עד עבר וכו' והיא היתה לשון עבר ובעבורו נקראת עברית וכו' וכבר היה אברהם מדבר ארמית וכו' והיתה לו העברית לשון מיוחדת לשון הקודש והארמית לשון חול" (מאמר שני אות ס"ח), (עיינו שם בהמשך דבריו על ערכה של העברית שהיא מעולה שבין השפות).

ועוד הוספתי שכיון שאנחנו ב"ה נמצאים כבר בארץ ישראל בשלבים של "אתחלתא דגאולה" גם לשון הקודש זוכה לתחיה. לאחר זמן מצאתי שבעל ה"תורה תמימה" על פרשתנו כתב לישב את השמטת הפוסקים וכתב דברים מעין אלו, וז"ל:

"ואולי סבירא ליה דאין מצוה זו נוהגת רק בארץ ישראל ובעת שישראל שרויים על אדמתם, מה שאין כן בגלותינו שהוא דבר שאי אפשר לרוב הציבור לעמוד בו מכמה טעמים".

ה"תורה תמימה" מביא תשובה נוספת. הגמרא מביאה את צוואתו של ר' אליעזר לתלמידיו:

"מנעו בניכם מן ההגיון" (ברכות כח ע"ב) ומסביר רש"י - "לא תרגילו במקרא יותר מדאי משום דמשכא" (רש"י).

המאירי מוסיף על כך ומבאר כי רבי אליעזר הזהיר את תלמידיו:

"לגדל את בניהם לתלמוד תורה ולחנכם מילדותם שלא לפתור פסוק כצורתו בכל דבר שפשוטו מוכיח איזה צד של כפירה".

כלומר שצריכים ללמד את פסוקי התנ"ך דרך "משקפי חז"ל", כדי שחס וחלילה לא יתפתו לפרש על פי ההגיון, אם הוא יסתור את יסודות האמונה. מכאן למד ה"תורה תמימה" שכנראה נמנעו מללמד לשון הקודש את הצעירים, כדי שלא ילמדו לבד תנ"ך בלא הדרכה. אם נדייק בלשון הרמב"ם:

"מאימתי אביו חייב ללמדו תורה משיתחיל לדבר מלמדו תורה צוה לנו משה ושמע ישראל, ואח"כ מלמדו מעט מעט פסוקים עד שיהיה בן שש בן שבע הכל לפי בוריו ומוליכו אצל מלמד תינוקות" (הלי תלמוד תורה פ"א ה"ו).

יתכן לפרש שאכן, הרמב"ם לא השמיט את המצוה ללמוד לשון הקודש וללמד תורה בעברית אלא לימד אותנו שהמתודיקה הנכונה ללמד את לשון הקודש היא באמצעות לימוד פסוקים מן התורה. כך יוצר הקשר הנכון והחיבור בין לשון הקודש ובין התורה.

נסיים את דברינו בתזכורת כי אחד הניסים הגדולים ביותר שארעו לעם ישראל בדורות האחרונים

הוא נס "תחיית המתים" של הלשון העברית, ב"ה.

מוקדש לע"נ רבי יעקב בן אברהם ועיישה סבג

ERETZ HEMDAH

5 Ha-Mem Gimmel St. P.O.B 36236 Jerusalem 91360

Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

Email: info@eretzhemdah.org

www.yeshiva.org.il ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

ארץ חמדה ע"ר

רח' המ"ג 5 ת.ד. 36236 ירושלים 91360

טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

web-site: www.eretzhemdah.org

שער לדין

בחודשים הקרובים יתפוס מדור "שער לדין" את מקומו של המדור משפט והלכה – משפטי שאול / הלכה פסוקה.

המדור "שער לדין" יעסוק בסוגיות יסוד במשפט העברי ויפתח לציבור הרחב פתח להבנת מושגי יסוד בתחום עבודת בית הדין על פי דין. בכך נבנה נדבך נוסף בקירוב משפט התורה לליבו של הציבור הרחב.

איסור אונאת ממון - חלק ב

הרב יואב שטרנברג

בגליון הקודם ביארנו חלק מהיסודות של דיני אונאה. את הגליון הנוכחי נייחד לא לצד הממוני, אלא לצד האיסורי.

כבר הזכרנו, שקביעת מחיר השוק של מוצר היא משימה קשה ולא כל כך ברורה בהגדרתה. כמו כן, ציינו שגם אונאה הנעשית בטעות, חלים עליה דיני אונאה לעניין זכותו של המתאנה לתבוע את אונאתו. האם משמעות הדברים היא, שכל מי שקנה או מכר שלא בדיוק במחיר השוק עובר על איסור אונאה?

כבר אמרנו, שאין אפשרות לתבוע אונאה בפחות משתות משום שהמתאנה מוחל. הרא"ש (בבא מציעא פרק ד סימן יז) דן בשאלה, האם מי שמאנה בפחות משתות עובר על איסור. וזו לשון הרא"ש: "ויראה דבכל שאר דברים אפילו פחות משתות אסור לאנות את חברו אם יש בו שוה פרוטה, כיון שידוע שאין מקחו שוה כל כך. דרחמנא אמר 'אל תונו' בכל דבר שיש בו שיווי ממון הזהירה תורה שלא יאנה את חברו, אלא שאמרו חכמים דעד שתות הוי מחילה לפי שכך דרך מקח וממכר, לפי שהלוקח והמוכר אינם יכולין לכוין דמי המקח בצמצום. ודרך העולם למחול טעותם עד שתות. שאף אם יבא המתאנה לערער לא ישומו השמאין בשוה, זה יאמר יש בו אונאה וזה יאמר אין בו אונאה, הלכך מקבל עליו שתיקה ואין מערער ומוחל (המוכר). אבל אם המוכר בקי בערך מחבירו והלוקח אין בקי כל כך, או אם הלוקח תגר ובקי בערך מקחו יותר מן המוכר, אל יאנו זה את זה אם לא שיפרש. חוץ ממטבע כל זמן שלא הגיע לכדי אונאה מותר לכתחלה להוציאה ביפה. שגם אחר יקבלנה מידו ביפה ואין בו הפסד כללי".

או שמא כיון דדרך מקח וממכר בכך, דלפעמים הלוקח חפץ במקח זה ומוסיף עליו דמים יותר מכדי שווי ופעמים שהמוכר מזלזל בשומתו בממכרו לפי שאין חפץ זה ערב עליו או שהוא דחוק למעות, הלכך עד שתות הוי בכלל דמי מקח ואין כאן שם אונאה כלל, וצ"ע. וירא שמים יצא ידי כולם.

האפשרות הראשונה שמעלה הרא"ש היא, שאף על פי שיש כאן מחילה, לכתחילה אסור להונות גם בפחות משתות, ולכן מי שידוע בוודאות מהו מחיר השוק, וחברו אינו יודע, אינו רשאי להונות אותו בפחות משתות. הרא"ש כותב שמספק יש לחשוש לאפשרות זו. גם השולחן ערוך (חושן משפט סימן רכז סעיף ו) הסתפק בדבר ולא הכריע. האם משמעות הדברים היא, שכל מי שקונה, ואינו יודע מהו מחיר השוק עובר בשוגג על איסור אונאה? דבר זה איננו סביר.

שאלה זו מובילה אותנו לדיון בשאלה – מהו הגדר של איסור אונאה? כאשר, לשאלה זו ייתכנו שתי תשובות שהן שלוש:

דרך אחת היא, שבמנותק מהשאלה מדוע אסרה התורה אונאה, הרי שלמעשה כל מכירה במחיר השונה ממחיר השוק, הרי היא אונאה.

הדרך השניה היא, שאיסור אונאה נובע מטעם מסוים, והאיסור קיים רק כאשר גם הטעם קיים. לפי דרך זו יש שתי אפשרויות להגדיר את איסור אונאה – רמאות, או ניצול.

הקשר בין האיסור לחיוב התשלומים

כפי שכבר כתבנו, לגבי שאלת חיוב התשלומים, ברור לחלוטין שישנו חיוב תשלום גם כאשר האונאה לא נבעה מרמאות או ניצול. האם משמעות הדבר היא שהדרך הראשונה שהצגנו היא הנכונה?

הפני יהושע (בבא מציעא נו.) דן בשאלה זו – מה מקור חיוב התשלומים במקרה של אונאה: "ובאמת תמיה לי שלא מצינו בשום מפרש או פוסק איזה טעם מנא לן דאונאה ניתן להשבון, ובשלמא ביתר משתות דהוי ביטול מקח י"ל דלא צריך קרא אלא דמסברא אמרינן דהוי כעין מקח טעות, אלא בשתות דקי"ל קנה ומחזיר אונאה קשה ממה נפשך, אי משום מקח טעות יתבטל המקח ואי משום קרא ד'לא תונו' הא קי"ל דכל מאי דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד מהני... אלא על כרחך דכיון דעובר בלאו קרינן ביה 'והשיב את הגזילה', ומהאי טעמא כתב הרמב"ם ז"ל דאין לוקין על אונאה דהה ליה ניתק לעשה".

הפני יהושע מסביר, לאור דברי הגמ' בכריתות, האומרת ש'כל מאי דאמר רחמנא לא תעביד, אי עביד מהני', שלכאורה, למרות שהתורה אוסרת למכור ביותר מהמחיר המקובל בשוק, אם מכר, המכר חל. ואם כן, אומר הפני יהושע מדוע יש חיוב תשלומים באונאה?

הפני יהושע מסביר, שחיוב התשלומים נובע מהאיסור – אדם עבר על לאו, והיות שלא זו היא כעין לאו דגזילה, ממילא יש חיוב תשלומין מכוח המצווה של 'והשיב את הגזילה'.

על פי דבריו של הפני יהושע, צריך לומר, שמצות 'והשיב את הגזילה' קיימת גם כאשר המאנה עשה זאת בשוגג, שהרי חיוב התשלומים קיים גם בשוגג, וכיוון שהמצווה תלויה בלאו, נמצא שהלאו קיים גם כאשר האונאה לא נעשתה במזיד. לשיטת הפני יהושע נראה ברור, שאיסור אונאה הוא איסור בעצם המעשה, אלא שלעתים הוא נעשה במזיד ולעתים בשוגג.

בדרכו של הפני יהושע, המגדיר את חיוב התשלומים כעשה הנובע מהלאו הולך גם נתיבות המשפט (רכז, סק"י"ט). אולם, מפרשים אחרים נוקטים במפורש, שאיסור אונאה קיים רק במקום שיש אונאה מכוונת של אחד הצדדים. כך למשל נאמר בשו"ת הרי"ד (סימן סה): **"דמאי דאמר רחמנא לא תנונו, לא אמר אלא בדרך מרמה שאין חבירו מרגיש בהונאתו וסובר כי בשווה קונה אותו**. אבל היכא דיודע שקונה אותו ביותר מדמיו מפני שהוא חביב עליו וצריך לו וגם חבירו אילולי שמוכרו ביוקר לא היה מוכרו, לא הזהירה תורה על זה 'לא תנונו', שאם הוא מחבבו ורוצה לקנותו ביוקר ומרבה עליו דמים כדי שיתרצה למוכרו, מה איסור יש כאן, ולא הזהירה תורה על זה כלל כי אם בדרך מרמה וטעות".

שפתי הרי"ד ברור מיללו – איסור אונאה קיים רק בדרך רמאות, אך כאשר המתאנה יודע שקונה במחיר מופקע או שמוכר בזול, אין איסור אונאה. כדבריו משמע גם בחידושי ר' מאיר שמחה על מסכת בבא מציעא (נא. אות ה). לשיטה זו יש לומר, שאמנם איסור אונאה קיים רק כשמתכוון לרמות, אבל חיוב התשלומים קיים בכל מקרה, וחיוב התשלומים אינו נובע מהאיסור. הרמב"ן על התורה (ויקרא כה, יד) מסביר את המקור לחיוב התשלומים מריבוי מיוחד בפסוק, ואפשר לומר שחיוב זה קיים גם במקרים שבהם אין לאו כלל.

המקור לאיסור אונאה כניצול משתמע במקצת מדברי ספר החינוך (מצוה שלז) שכתב: **"ועובר על זה ועשה אונאה לחבירו לדעת בשתות או יותר, עבר על לאו זה**. אבל בפחות משתות התיירו זכרונם לברכה להשתכר לתגר מפני תיקון הישוב, שימצאו בני אדם צרכיהם מוכנים בכל מקום".

עם זאת, יש לציין, שגם על פי ההנחה שהאיסור נובע מהניצול צריך לסייג את הדברים. שכן, ברור לחלוטין, שכאשר נוצר קרטל או מונופול, אין איסור מן התורה להעלות את המחיר ככל שרוצים. הדבר מתבאר מדברי הרמב"ם בתחילת פרק יד מהלכות מכירה: **"הלכה א: כבר ביארנו שהנושא ונותן באמונה ואמר כך וכך אני משתכר אין לו הוניה, ואפילו אמר זה לקחתי בסלע ובעשר אני מוכר מותר, אבל בית דין חייבין לפסוק השערים ולהעמיד שוטרין לכך, ולא יהיה כל אחד ואחד משתכר כל מה שירצה אלא שתות בלבד יפסקו להם בשכרם, ולא ישתכר המוכר יתר על שתות**. **הלכה ב: במה דברים אמורים בדברים שיש בהם חיי נפש כגון יינות שמנים וסלתות, אבל העיקרין כגון הקושט והלבונה וכיוצא בהן אין פוסקין להם שער אלא ישתכר כל מה שירצה".** הרי מבואר ברמב"ם, שאין איסור להשתכר כמה שרוצים מן התורה, ורק מוטלת חובה על בית דין לקבוע שער לרווחים בדברים שיש בהם חיי נפש. לכן, אם רוצים לדבר על ניצול, צריך לדבר על מקרה חריג – דהיינו, להסביר שבמצב מסוים, אחד הצדדים "לחוץ" מאוד, ומחמת זאת מוכן לסטות בהרבה מהמחיר המקובל בשוק.

על איסור אונאה בתנאי השוק בימינו

אם נקבל את אחת משתי הגישות הרואות בכוונה של המאנה חלק מהאיסור, נמצא שבדרך כלל, אין בעסקת מקח וממכר בעיה של איסור אונאה. אם הקונה והמוכר אינם מכירים אחד את השני, לא תהיה רלוונטית בדרך כלל שאלת הניצול, שהיא מעצם הגדרתה, קשורה לניצול מצבו המיוחד של קונה או מוכר. כמו כן, בעסקה רגילה, הנעשית בתום לב, לא תהיה שייכת שאלת איסור אונאה מחמת רמאות. לכן, כאשר הצדדים אינם מכירים אחד את השני, ומגיעים לעסקה בתום לב, הם אינם צריכים לחשוש מראש, שמא הם עוברים בשוגג על איסור אונאה. נכון אמנם, שהמתאנה יכול לתבוע את המאנה אם יגלה שאכן נתאנה, אלא שבמקרה כזה, חובת ההוכחה מוטלת על המתאנה, דבר שהוא אפשרי, שהרי ניתן לשום את מחירו של חפץ, אך לא יתרחש לעתים תכופות, מחמת העלות הכרוכה בביקור אצל שמאי, ולכן לא ישתק את חיי המסחר המוכרים לנו כיום.

משפטי שאול

הוצאה מחודשת של הספר המכיל פסקי דין עקרוניים של מו"ר מרן הגאון הרב שאול ישראלי זצ"ל בשבתו בבית הדין הגדול בירושלים. בספר גם משא ומתן בנושאים אלה עם גדולי הדור. מחיר הספר 80 ₪ (לחץ לקניה)

רוצים לפתור בעיות על פי ההלכה ובמסגרת החוק?

פנו אל: "משפט והלכה בישראל" טלפון: 02-5382710 פקס: 02-5379626

BEITDIN@ERETZHEMDAH.ORG

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ו)

Kosice, Slovakia

קושיצה, סלובקיה
אלול תשס"ב

חשיבותם של שמות עבריים

שאלה

בקהילתנו, בגלל מצבה הרוחני, ישנם צעירים רבים שאין להם שם עברי כלל ומבוגרים שאינם זוכרים אותו. מגמתי להכריז על מבצע שמות עבריים לכל חברי הקהילה, מה דעתכם בנדון?

תשובה

יש לקרוא לאדם בשם עברי, וניתנו לדבר טעמים שונים¹. חשיבות מיוחדת לעניין זה יש דווקא בחוץ לארץ, כפי שצינו חז"ל שאחת הזכויות שבזכותה נגאלו ממצרים היא "שלא שינו את שמם"². לפיכך יש עניין גדול לשנות שמות גויים לשמות ישראל. שינוי זה ראוי שיבוא בצד שינוי רוחני, וכן מצינו בתשובות ראשונים, שעם חזרתם של יהודים בתשובה שינו את שמם³. סמך לשינוי השם כחלק מתהליך רוחני מצאנו בדברי הרמב"ן⁴. בתשובת הרשב"ש⁵ הביא נוסח לקריאת שמו של אדם: "אלוקינו ואלוקי אבותינו הצלח נא לעבד הנקרא שמו כך ומשוך אליו חסדך, וכשם שהטית לבו לשוב בתשובה שלמה לפניך, כן תיטע בלבו אהבתך ויראתך ותפתח לבו בתורתך ותדריכהו בנתיב מצוותיך למען ימצא חן בעיניך, וכן יהי רצון ונאמר אמן".

¹ על פי תורת הסוד, שמו של אדם קשור לנשמתו, וממילא לשם ישנה השפעה חיובית או שלילית על האדם – "אוצר הברית" (פרק ו סי' ו) בשם ספר "שמע ישראל" (ב אות יד). יש סוברים, שקריאת שמות גויים אסורה משום "ובחוקותיהם לא תלכו". לפי טעם זה, זהו איסור דאורייתא – שו"ת מהר"ם שי"ק (יו"ד סי' קסט). וחלק עליו בשו"ת מהרשד"ם (יו"ד סי' קצט), ועיין בשו"ת "משנה הלכות" (ד סי' קיד).

² שמות רבה (פרשה א כח).

³ שו"ת הרשב"ש בן הרשב"ץ (סי' פט), וכן בשו"ת מהרשד"ם (שם) נשאל על "אלו האנוסים שבאו מפורטוגל והיו להם שמות כשמות הגוים, ואחר שבאו לבקש את ה' ואת תורתו משנים שמם לשמות בני ישראל". לדעתו, לאחר ששינו את שמם אין איסור להשתמש בשמות הגויים שלהם לצרכי מסחר, שכן לדעתו אין בשמות גויים איסור.

⁴ הרמב"ן עה"ת, (במדבר י, כט). המסביר את שינוי שמו של יתרו: "כי חובב שם חדש שקראו ליתרו כאשר שב לתורת ישראל, כי זה דרך כל המתגייר – כי לעבדיו יקרא שם אחר" (על-פי ישעיהו סה, טו).

⁵ כך הבין בדבריו בעל "נהר מצרים", (הלכות גרים סי' כב), והשתמש בתפילה זו גם ביחס לגרים.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

בשיתוף המרכז לשירותים רוחניים לקהילות - ההסתדרות הציונית העולמית

שו"ת "במראה הבזק", חלקים א'-ו'

תשובות לשאלות מרבני הגולה. השאלות מבטאות את המצב מיוחד של קהילות ישראל בכל קצוות תבל בימינו. התשובות מתמודדות עם המציאות בעולם מודרני מתפתח בדרך של "דרכיה דרכי נעם". הספרים עוסקים בארבעת חלקי ה"שלחן ערוך" תוך ניסיון לקחת בחשבון גם את החלק החמישי ההופך את התורה ל"תורת חיים". מחיר מבצע לששת הכרכים במקום 360 ₪ 300 ₪ (לחץ לקניה)